

TALLÓZÁS

Az angol polgári forradalom visszhangja Erdélyben

(Magazin istoric, 1969. 2.)

A nagy francia forradalom hazai hatásának gazdag irodalma van. Annál kevésbé dolgozták fel a térben és időben egyaránt távolabb eső 1640—1649. évi angol forradalom erdélyi hatását. Demény Lajosnak a történelemkedvelők szélesebb köréhez intézett tanulmánya most ezt a fehér foltot tölti ki új adatokkal.

Az angol forradalomra vonatkozó hírek — közli Demény — az erdélyi fejedelemség külképviseleti szervei, valamint az erdélyi és nyugati puritánok között létesült kapcsolatok útján jutottak el országrészünkbe. Az első jelentést az Írországból 1641. október 23-án lezajlott felkelésről, valamint az angol parlamentnek átnyújtott kérésről Erdély konstantinápolyi követe, Rácz István küldte I. Rákóczi György fejedelemnek. Jellemző, hogy a hír 1642. március 25-én érkezett a portához, és Rákóczi csak április 15-én — félévvel az angol forradalom kezdete után — vette kézhez a jelentést a fogarasi várban. Ettől kezdve a fejedelem nemcsak Konstantinápolyból, hanem más követek útján is élénk figyelemmel kísérte az angol király és a parlament harcának alakulását.

A másik forrás — folytatja Demény — az angol forradalmi ideológia, a puritánizmus behatolása Erdélynek különösen unitárius és református körébe. Az Angliában és Hollandiában tanuló diákok puritánista eszmékkel tértek haza, a gyulafehérvári főiskolán tanító Bisterfeldius pedig szoros kapcsolatban állt az angol forradalom előkészítésében fontos szerepet játszó Hartlibbel. A puritanizmus igazi szócsove azonban Tolnai Dali János volt, aki 1638-ban diáktársaival együtt megalapította Londonban az erdélyi kálvinista egyház megreformálását célzó ligát. Dali János hazatérése után is folytatta a szervezkedést, mire a református püspök szükségesnek tartotta

felhívni Rákóczi figyelmét a puritán eszmék társadalmi veszélyességére, mert „egy kis szikrából nagy tűz támadhat“, amint ezt Anglia „szomorú példája“ is igazolja.

Rákóczi György fia és utóda a fejedelmi székben nagy aggodalommal figyelte az angliai események alakulását, s 1649-ben a Münsterben tartózkodó Vargyasi Daniel János jelentéséből értesült I. Károly angol király lefejezéséről. II. Rákóczi György udvara is, a többi európai uralkodóházhoz hasonlóan elítélte az angol parlamentnek „a keresztények körében példátlan“ cselekedetét.

Demény Lajos tanulmánya az angol forradalom tükröződését a korabeli erdélyi irodalomban is nyomon követi. Hivatkozik Georg Kraus segesvári krónikásnak a király kivégzéséről szóló feljegyzésére — szörnyülködve ír Kraus a véres eseményről — és Apáczai Csere János tárgyilagos sorait idézi a *Magyar Enciklopédiából* arra vonatkozóan, hogy Anglia készül áttérni a köztársasági államformára. Kitér az angol eseményekről szóló egykori füzetekre és könyvekre, köztük Miskolczy Csulyak Gáspár támadására az angol independentizmus ellen.

A tanulmánynak az a része a legérdekesebb, amelyben Demény kimutatja, hogyan lett az angol forradalom politikai hatóerő Erdélyben. A fejedelem öccse, Rákóczi Zsigmond, házassága folytán az angol királyi családdal létesített családi és politikai kapcsolatot. A fejedelem bizalmasa, Bisterfeldius viszont az angol forradalommal rokonszenvezett, s az angol—holland szövetségben látta az európai protestáns koalíció biztosítékát. Egy másik informátor, Mednyánszky, az angol—francia kapcsolatok javulásában bízott. De a reakció erői is hallatták hangjukat. Az 1652. évi diétán a szatmári nemesek az anglikán eszmék terjesztői ellen követeltek intézkedéseket.

A harc 1655-ben érte el tetőpontját, amikor Bisterfeldius meghalt, és helyét Isaac Basirius, a lefejezett I. Károly káplánja foglalta el Gyulafehérváron. A magát presbiteriánusnak valló Apáczainak távoznia kell a főiskoláról, s II. Rákóczi György csak azért nem lép fel határozottabban a presbiteriánusok ellen, mert anyja, Lórántffy Zsuzsánna is pártfogolja őket, ő maga pedig a lengyelországi hadjáratra készül, és szüksége van a protestáns erők támogatására.

Érdeklődéssel várjuk Demény Lajos tanulmányának folytatását, amelyről cikke végén szó esik: hogyan létesült közvetlen kapcsolat Cromwell és az erdélyi fejedelemség között.

„Az esszé a gondolat költészete“

(*România literară*, 1969. 10—12.)

Tudor Vianu meghatározása nemcsak azért kínálkozik Adrian Marino műfaji összegezésének (*Eseul*) ismertetése fölé, mert a szerző maga is idézi, hanem mert tömören foglalja össze ennek az összegezésnek egész mondanivalóját. Marino — a műfaj egyes kérdéseit feszegető tanulmányai után — azért vállalkozik most precíz és rendszerező összegezésre, hogy a megnevezés laza és egymásnak oly sokszor ellentmondó gyakorlati használata középette megkísérljen rendet teremteni.

Összegezésében Montaigne-ig (1580) visszanyúlva kívánja tisztázni az esszé legfontosabb jellemző vonásait, érzékelte az új értelműt, amely egy-egy vonás a klasszikus megfogalmazás ota nyert, de ugyanakkor mindig azok pontos körülhatárolására törekedve. Az esszé „mérlegelő vizsgálat“, „intellektuális tapasztalat“, „egy szellemi kaland átélése“, „az igazságot megkísértő kísérlet“, mindezekből következőleg kísérleti műfaj, amely az emberi intellektus bármely területén nem a tudomány törvényeitől és szabályaitól vezetettve, hanem szabad gondolatársítások között csapongva halad előre, engedi magát elcsábítani a valóság jelenségei által benne felébresztett gondolatoktól. Ebből következőleg hangsúlyozza különösen az egyéniség önkifejeződésének szükségességét. Az esszé szubjektív műfaj, s ez a szubjektivitása (sokszor a vallomások, az önéletrajzok, de mindig a korba és az alkotó személyiségébe ágyazottság értelmében) nélkülözhetetlen, sőt elsődleges fontosságú eleme, s egyben aktualitásának biztosítója is. A tárgyhoz kapcsolódó, egyetemes érdeklődésre számot tartó gondolatnak tehát az esszéíró egyéniségétől impregnáltan kell megformálódnia. Ez az egyik vonás, amelyet összegezésében Marino fontosnak tart hangsúlyozni.

A másik: az általános és a sajátos, az egyedi és az egyetemes sajátosság viszonya. „Bármely esszé egy bizonyos fajta megismerési aktus: egyéni módszerekkel közeledik az egyetemes felé... az egyénítés útján emelkedik az általános felé, elvi kérdéseket vitat, konkrét alkalmakhoz és helyzetekhez mérten fogalmazza meg és oldva meg őket.“ Ebből származik ellentmondásossága, komplexitása is, ez magyarázza, hogy az irodalom és a filozófia határára elhelyezkedve, miért hajlik inkább az irodalom felé. Az esszé valósága sui generis valóság, amelyben egy konkrét, tapasztalati, lehetséges és

esetleges valóság jelenik meg. Tárgya megközelítésével „hidat ver a fogalom és az intuíció között, egyfelől a filozófia és a tudomány, másfelől az irodalom és a művészet között... átmeneti formát biztosít a megismeréstől az alkotásig, a kutatástól a képzeletig, az értelemről a »megértésig«, a »szellemről« a »lélekig«. A sugalmazást mindig többre értékeli a bizonyításnál (van benne egy kis ironia is a tényeket túlságosan tisztelő, azok közt megmerevedő tudományosság felé), s a találó problémafelvetést a végérvényes és »megingathatatlan« tudományos megállapításoknál.“

Adrian Marino — paradoxálisan — rendszerbe foglalja ezt a „gondolatszabadság“ védelmező műfajt, s ezzel két-ségtől hozzájárul nemcsak az esszé jobogója alatt hajózó álságok leküzdéséhez, hanem a nemes hagyományokkal rendelkező román esszéírás felelevenítéséhez is.

Kéziratos énekeskönyvek kincsei

(*Revista de istorie și teorie literară*, 1969. 1.)

A régi magyar költészet megannyi értékét napjainkra átmentő kéziratok énekeskönyvek és verses kéziratok irodalomtörténeti jelentőségét már rég tudatosította a magyar irodalomtudomány. Innen került elő a kuruc költészet gazdag anyaga, innen bővült ki Balassi költészete, sőt még a késői, XIX. századi kéziratok könyvecskék is átmentettek egy-egy Csokonai-verset, nem is beszélve a kisebb költők műveinek sokaságáról.

Engel Károly mindezek ismeretében, s a román irodalomtudomány felé, ennek a felbecsülhetetlen értékű forrásanyagának egy eddig nem eléggé tudatosult vonatkozására hívja fel a figyelmet: az Erdélyben keletkezett magyar kéziratok énekeskönyvek román költészet-anyagára. Tanulmánya (*Cîntece de lume românești în manuscrise maghiare din Transilvania*) tulajdonképpen tudományos adatszerűségű érvelés e kéziratok énekesköltészet-anyagának tudományos feltárása és hasznosítása mellett, az összehasonlító folklórkutatás irányában.

A román népköltészet ismert vagy kevésbé ismert magyar költőkre gyakorolt hatásáról a kutatás már eddig is sok mindent feltárt, Engel Károly azonban túlmegy egyes részletjelenségek megállapításán, s az egyedi kapcsolatok és hatások tényeiből az együttélés és a kölcsönhatás egész bonyolult valóság-komplexumát bontja ki. Véleménye szerint az

erdélyi magyar kéziratos énekeskönyvek anyagának filológiai (tehát egy kritikai kiadás jegyzetanyagának aprólékosságát is igénylő) feltárása olyan alkalom, amely tények és összefüggések egész sorára vet-
het fényt, s ezekben „hitelesen tükröző-
dik — az összehasonlító irodalomtudomá-
ny összefüggéseiben — az a folyamat,
amelyben a kelet-európai népek költésze-
tükben, a folklór-elemeket a nyugati
minták formái és műfaji elemeinek után-
zásával összekapcsolva, fokozatosan fel-
zárkóztak a nagy európai irodalmak tel-
jesítményeihez. S ami a mi szempon-
tunkból még fontosabb, e tények ama
módok egyikét tárják fel, amelyekben a
román költészet maradandó értékei már
korán belépnek az európai kultúra vér-
keringésébe.“ A tétele bizonyítására
szolgáló példák közül egyesek ismerteb-
bek, másoknál a kutató önállóan és me-
részen lép tovább új következtetések
felé. Így utal — a magyar kéziratos éne-
keskönyvekben megőrzött régi román
nyelvű költemények alapján — a román
népi költészetért gregoriánus hatásra,
figyelmeztet a „hajdutánc“-nóta közös
törökellenes kelet-európai hagyomány
váltára s ennek kikristályosodásában a
román táncdal szerepére, vagy azokra a
nyomokra, amelyek alapján az itt meg-
őrzött diák-költészet számos darabjából a
magyar szentimentális líra egyik eddig
észre nem vett vonására: az újjörög lí-
rához való kapcsolódására (román köz-
vetítéssel) lehet következtetni.

Remélhető, hogy e tanulmánynak —
amely olyan neves magyar és román ku-
tatókra hivatkozik, mint Szabolcsi Bence,
Gáldi László, Kardos Tibor, G. Breazul,
Perpessicius, O. Papadima és Emil Petro-
vici — eredményeként a bibliográfiai fel-
mérések (Szabó T. Attila, Stoll Béla)
után megindulhat e kincseket rejtő
anyag filológiai feldolgozása is.

Kutatás-tervezés

(Magyar Tudomány, 1969. 1.)

A tudományos kutatómunka átfogó
tervszerúsítése kis és nagy államok szá-
mára világszerte növekvő feladat. Egyed
Imre *A tudományos kutatás tervezéséről
és koordinálásáról* című cikkében abból
az alapigazságból indul ki, hogy a fejlő-
dés adott szakaszában a kutatás eredmé-
nyei egyre meghatározóbb jelleggel vesz-
nek részt egy ország nemzeti jövedelmé-
nek kialakításában. Eppen ezért a ha-
gyományos tervmunkák mellett a nép-

gazdaság tervezésének számolnia kell a
tudományok fejlődésével és a kutatás-
ban jelentkező anyagi és munkaerőszük-
ségletekkel is.

A szerző mindenekelőtt emlékeztet
arra a lényeges különbségre, amely a
gazdasági élet tervezése és a tudományos
kutatás tervezése között jelentkezik an-
nak ellenére, hogy végeredményében
mindkettő „társadalmi igényeket helye-
sen kifejező program“. Általánosan elfo-
gadott álláspont, hogy mindenekelőtt a
költséges felszereléssel, sok kutatóval és
nagy költségvetéssel dolgozó kémiai és
fizikai alapkutatókat — az ún. „nagy
tudományt“ — kell és lehet tervszerű-
síteni, de elsősorban éppen ezeknek a
programoknak a kidolgozásában jelent-
kezik a kutatás-tervezés nagy ellentmon-
dása; „hogyan lehet tervszerűsíteni vala-
mit, aminek lényege és célja nem lát-
ható előre?“ Egyed emlékeztet a tudomá-
nyos dolgozók személyes tapasztalata-
ra, arra, hogy az egyéni kutatómunká-
ban mennyire lényeges a jól átgondolt,
megfelelően előkészített munka. Az el-
lentmondás tehát feloldható, hiszen a ki-
sérletek menete minden esetben előre
tervezhető, sőt ez a tervezés minden mé-
retben szükséges is ahhoz, hogy a kuta-
tási folyamat simán haladjon.

A tudományos kutatások magasabb szin-
tű szervezésének tulajdonképpen az a
lényege — hangsúlyozza Egyed —, hogy
az átfogó gazdaságfejlesztési koncepció,
a társadalmi program megvalósításához
a tudomány területén folyó kutatások
szervezetében nyújtsanak segítséget.
Alapvető követelménynek tekinti, hogy a
kutatóintézeteket irányító szervezetnek
legyen saját tudománypolitikai koncepció-
juk, és hogy ugyanakkor minden kuta-
tatóintézetnek is legyen olyan kutatási
programja, melyet az intézet vezetői
dolgoztak ki tudományos és politikai fe-
lelősségük alapján.

A tanulmány a tudományok folyama-
tos differenciálódásának, a szakterületek
fokozatos specializálódásának követke-
zményeit mérlegeli. Ezek közül a leglé-
nyegesebb, hogy a fejlődés során az
egyéni kutatóval szemben egyre inkább
a komplex kutatócsoport válik a munka
alapegységévé. A kialakult kutatócsopor-
tok együttműködésének tervezése és szer-
vezése a kutatástervezés elsőrendű kér-
désévé lépett elő.

A tématerv összeállításakor „alulról
fel felé“ a kutatólaboratóriumok javasla-
tai alapján kell a meglévő szellemi és
anyagi potenciált a távlati gondolkodás
követelményeivel összehangolni. Az ösz-

szegegyeztetés során lényeges a tématerv (és az anyagi terv) rugalmasságának a szemmel tartása, mert csak így biztosítható a valódi *tudományos felfedezések* gyors és ésszerű kihasználása. Szükségtelen és reménytelen viszont részletesen előre tervezni azoknak a tudományterületeknek a kutatását — a „kis tudományok” munkáját —, ahol a viszonylag alacsony ráfordítás mellett az eredményesség elsősorban egyéni szellemi erőfeszítésektől, ambíciótól és tudományos rátermettségtől függ.

Integráció, dezintegrálódás, néger gettó

(*Newsweek*, LXX. 6.)

Az amerikai folyóirat hét lapnyi beszámolóval szentel a néger diákmozgalomban kialakult új áramlatoknak. A szerzők abból indulnak ki, hogy az utóbbi években ezen a téren súlypont-eltolódások mentek végbe, melyek alapvetően megváltoztatták a mozgalmak célkitűzéseit és módszereit. A szerzők kiemelik az általánosítások nehézségét, hiszen az Egyesült Államokban 275 000 néger diák tanul (a diákok összlétszáma 6 és fél millió).

Nathan Hare szerint az Egyesült Államokban érvényben levő oktatási rendszer megfosztja a néger diákokat a sajátosan néger perspektívától. Az előadások még a faji kérdés vagy az afrikai törzsi viszonyok tárgykörében is kifejezetten a fehér rabszolgatartók nézeteit tükrözik, függetlenül attól, hogy az előadó fehér-e vagy fekete bőrű. Hare szerint a jogaiért küzdő néger ma forradalmár és nacionalista. Büszke arra, hogy néger, és követeli, hogy önálló nemzeti, faji léte kifejeződhessen. Az integrációért küzdő néger Hare véleménye szerint csak az emancipációt óhajtja, „feketeségétől” akar szabadulni, s így, ahelyett, hogy integrálódni, valójában dezintegrálódik. A kiút: a néger hagyományokkal, faji sajátosságokkal összhangban álló, átfogó, minden tudományágra kiterjedő külön oktatás.

Az antiszeperatista Roy Wilkins ezzel szemben elveti a néger autonóm egységek létesítésének követelését az oktatásban. Ifjúkori tapasztalataira hivatkozik. 1920-ban Cansas Cityben a szegregáció idején 25 000 dollárt szántak arra, hogy néger elemi iskolává alakítsanak át egy gyári épületet, miközben a helyi főiskola sporttelepére 985 000 dollárt költöttek.

Az autonómiára való törekvés a szerző szerint visszatérés a szegregációhoz. Értethető, hogy a néger diákok összetartanak, hogy afro-amerikai történelmi és művelődéstörténeti kurzusokat követeljenek, de a külön diákközhöz, külön auditoriumok igénye csak a gettóba való visszatérést eredményezheti. A néger történelem oktatása csak az amerikai nemzeti és a világtörténelem összefüggéseiben kaphat jelentőséget. Egyébként Roy Wilkins szerint a megfelelő anyagi alap és képesített tanerők hiánya is lehetlenné teszi külön néger intézetek létesítését. Véleménye szerint a megoldás az, hogy a jelenlegi oktatási formákban nagyobb gondot fordítsanak az afro-amerikai történelem és kultúra tanulmányozására. Az iskolákat el kell látni az e célt szolgáló dokumentációval. Kezdetben mindezt egy-egy nagyobb szabású egyetemi központban lehetne megszervezni, s később kiterjeszteni minden főiskolára.

A cikkek szerzőinek az a véleménye, hogy a néger integrációs törekvések az Egyesült Államok egyetemének többségében félresikerültek. A detroiti Wayne egyetemen, ahol 30 000 diákból körülbelül 3000 néger, a néger diákok maguk hozták létre a gettójukat. Külön asztalnál étkeznek, nem fogadnak be maguk közé fehéreket. Húsz évvel ezelőtt a fehérek közösisítették ki a négereket — most a kocka megfordult. „Nem vagyunk fehér-ellenesek, de nem kedveljük a társaságukat” — jelentette ki Juanita Lynch, elsőéves néger egyetemi hallgató.

Mindazonáltal téves volna egységes néger álláspontról beszélni. A szeperatista törekvéseket kifejező néger diákszövetségnek a wayne-i egyetemen mindössze 400 tagja van.

A 275 000 néger diáknak több mint a fele 111 déli főiskolán tanul. E főiskolák tekintélyes része egyházi támogatással jött létre, még a polgárháború után. Fő törekvésük a múltban egy néger középosztály megteremtése volt. A riport szerzői e főiskolák példájával is alátámasztják azt a következtetésüket, hogy az 1969-es néger diákmozgalmak alapvonása a szeperatizmusra való törekvés.

A fehérek számára a tanulságokat így fogalmazza meg J. Otis Cochran, 24 éves néger jogászhallgató: „Először is a főiskoláknak a hagyományosaknál jóval messzebb menő lépéseket kell tenniük, hogy a néger hallgatóknak számukra megfelelő oktatást nyújtsanak. Másodsor számot kell vetniük a néger diákok hangulatával és azzal a ténnyel, hogy ez a hangulat tartósan ígérkezik.”

Wittgenstein filozófiája

(*The New York Review of Books*, XII. 1.)

D. F. Pears, a múlt évben megjelent számos tanulmány alapján összefoglalóan elemzi az osztrák származású filozófus Ludwig I. I. Wittgenstein bölcséleti rendszerének kialakulását és fejlődését. Abból a megállapításból indul ki, hogy a nyugati filozófiában, legalábbis Descartes óta, határozott, egyre megisméltető jelenség figyelhető meg: a *kiteljesedés* szakaszát a bíráló, az *összehúzóds kora* követi. Az előbbiben bizonyos bölcsesetek, filozófiai rendszerek általánosan elterjednek, kibontakoznak, s az emberi gondolkodás és tapasztalat csaknem valamennyi ágában alkalmazzák őket. Ilyenkor a filozófia átlépi más tudományok határát, mint ahogy például a XVII. században, amikor a természettudományok, vagy később, amikor a lélektan és legújabbban, amikor a nyelvészet területére hatolt be.

A századfordulón Moore és Russell hatása alatt, akiknek Wittgenstein ekkor cambridge-i tanítványa volt, a filozófia Angliában a kriticizmus, az összehúzóds irányában mozgott. Kant óta talán először vetették fel a megismerés alapproblémáját, és tették fel a kérdést: ha a filozófia olyan, mint a többi tudomány, eredményei miért nem nyugszanak a megfigyelésen és a kísérleten, ha pedig olyan, mint a matematika, akkor érveinek érvényessége miért annyira vitatható?

Ennek a cambridge-i iskolának és a pozitivisták logikát hirdető bécsi „filozófiai körnek” indítására Wittgenstein megírta alapvető művét, a *Tractatus Logico-Philosophicus*. Könyve először 1921-ben Lipszéban jelent meg. Benne azt vizsgálja, mi is a filozófia igazi feladata, mi a kapcsolat a filozófia és a pozitív tudományok között, és arra a következtetésre jut, hogy kivéve a logika és a matematika területét, csak az olyan állításoknak van alapjuk, amelyek legalább elvileg igazolhatók az érzéki tapasztalattal. Következésképpen a teológia és az etika nem tekinthető faktuális, ténybeli tudománynak. A *Tractatus* továbbá feladatául tűzi ki annak megvizsgálását, hol van a nyelv határa, helyesebben melyek a faktuális nyelv korlátai, vagyis mi a valóság és a nyelv kapcsolata, mi a konkrét és az *a priori* ismeret összefüggése. Wittgenstein szerint a nyelv elleplezi a gondolatot, és gondolatainak igazi formái csak akkor válnak nyilvánvalóvá, ha az azokat kifejező nyelvet elemezzük és alkotórészeire bontjuk. A

Tractatus megvizsgálja a valóság funkcionális szerkezetét, és ennek megnyilatkozását a logikában találja meg. Később, az 1929-ben megjelent *Philosophische Bemerkungen* című munkájában Wittgenstein már lemond arról, hogy felfedje a nyelv alapvető funkcióját, és csupán azt vizsgálja, mi a nyelv szerepe a mindennapi használatban.

A *Tractatus* gyakorlati következménye először az volt, hogy Wittgenstein minden spekulatív filozófiát és etikát olyan kísérletnek tekintett, amely a kifejezhetlent akarja kifejezni. Kiábrándulva ebből a filozófiából, hat évig falusi tanító Ausztriában, majd szobrászattal foglalkozik. 1930-ban Cambridge-be megy, és mint az etika professzora több cikkében és tanulmányában a nyelv, a valóság és a megismerés problémáját elemzi egészen 1951-ben bekövetkezett haláláig.

Conversations on Freud című művében az álmok szimbólumának szabad asszociáció alapján való magyarázatát bírálja. Az álmódó személy az asszociáció bonyolult útvesztőjében megvonhat ugyan valamilyen ösvényt, és ez elvezetheti őt álmának magyarázatához, de ez még nem bizonyíték amellett, hogy az álma valóban azt jelenti, vagy hogy egyáltalán jelent valamit. A *Lectures on Aesthetics* az esztétika alapelveit vizsgálja a megismerés és a valóság összefüggésében.

Hume azt remélte, hogy az ész olyan mechanizmusát ismeri fel, amely egyenértékű Newton felfedezésével. Helyesen vagy helytelenül, Wittgenstein ellenzi a modern empiricistáknak minden arra irányuló törekvését, hogy valami hasonlót fedezzenek fel azon a területen, amely a szándékosság vagy „irányítotttság” mentális jelenségét foglalja magába. Ha tudom, hogy mit gondolok, vagy mit akarok tenni, vagy hogy mi érzésem tárgya, Wittgenstein szerint ez még nem jelenti, hogy annak, amit én tudok, vagy ahogyan én tudom, tényleges elemzése lehetséges volna. Megjósolni az eszmék alakulásának történetét — fejezi be cikkét Pears — mindig elhamarkodott dolog, de a wittgensteini filozófiának éppen ez a mozzanata lesz a legnagyobb hatású a közeljövőben.

Megújult Irodalomtörténet

(*Irodalomtörténet*, 1969. 1.)

Ötvenéves múltat vállalva, de új koncepcióval, korszerű köntösben jelent meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóiratának új folyamata. 1963 októberétől a mozgékonyabb *Kritika* vette át egy időre az *Irodalomtörténet* hatáskörét,

mára azonban szükségessé vált a munkamegosztás; az Irodalomtörténeti Intézet kiadványaként szereplő *Kritika* a modern esztétikai kutatások, mindenkéltől a strukturalista módszer érvényesülésének fóruma lett, a Nagy Péter és Koczkás Sándor szerkesztésében újraindított negyedévi folyóirat viszont — az olvasóhoz intézett bevezető sorok s az első szám anyagának bizonyossága szerint — az irodalomtörténeti kutatás hagyományosabb területeit és módszereit állítja előtérbe. Elsősorban a XX. századi magyar irodalomra irányítja figyelmét, az egyetemi és középiskolai oktatás s „egy esztétikai megalapozottságában is történelem-centrikus — és főként történelmi felelősségű — irodalomtudomány érdekében“.

E célkitűzéssel összehangzanak mind a nagyobb tanulmányok és a dokumentum-jellegű közlések, mind pedig a vers-elemzések és könyvismertetések. Király István készülő Ady-könyvének újabb fejezetét közli *Ady Endre útja a munkásosztályhoz* címen, Kenyeres Zoltán a hatkötetes magyar irodalomtörténeti összefoglalás periodizációs problémáit tekintti át a megjelent kritikák tükrében, Keresztury Dezső a hatvanéves *Nyugatról*. Mezei József Tompa Mihályról, Képes Géza a magyar műfordításirodalomról ad átfogó képet.

Különös érdeklődésre tarthat számot a jól induló Dokumentum rovat: Gál István személyes emlékek és írásos bizonyítékok alapján világítja meg Bóka László és József Attila kapcsolatát (különösen a *Szép Szó* szerkesztésében), Vezér Erzsébet Babits- és Szabó Lőrinc-szövegeket ázott elő a rádió hangmúzeumából, Áfra János Móricz-dokumentumokat bocsát közre.

A szép indulás széles olvasóközönséget tehet kíváncsivá a folytatásra.

Darvas József új drámájának sikere

(*Kritika*, 1969. 3.)

Olvastuk Darvas József *A térképen nem található* című drámáját az Új Írás idei első két számában, hallottunk a miskolci bemutatás sikeréről, s most érdeklődéssel figyelünk fel Szigethy Gábor *Útkeresés* cím alatt a *Kritika* vezérhelyén megjelent értékelésére. Már a dráma „előéletének“ felvázolása is elárulja, hogy a népi irodalom marxista jelesének mai termő szakasza éppen a hagyományos és a mai mondandó összehangolódása, a falukutató módszerek és a mo-

dern dramaturgia egymásbailleszkedése folytán vált közérdekűvé. „Darvas József riport-drámának tekinti művét — mondja a cikkíró —, kiinduló forrása is egy szociográfiai írás körül kavargó vihar volt, s a dráma is magába olvasztotta e keserű és megrázó szociográfia döbbenettel feltárt igazságait.“

Szigethy Gábor értékelésének központjában a darab három főalakja áll: a funkcionárius Bónis József, aki „eredményeit védi, a megtett utat védelmezi, módszereit és eszközeit“, Bolgár, az „Öreg Író“, aki mint egy irodalmi folyóirat főszerkesztője, saját múltját is megkérdőjelezve a helyi érdekeken felül emelkedő, általános felelősséget képvisel, és Vargyas, a nyírségi homokba helyezett „nem található“ falu tanítója, akinek a hely színén kell vallania és vállalnia a szocializmus konkrét feladatait és problémáit. Bónis és az Öreg Író konfliktusát a falu elmaradottsága és a róla szóló cikk megítélése körül Szigethy a közgondolkodás alakulása szempontjából hasznosnak érzi, de mert a színműíró e két embertípus egyikének „az abszolút igazság lapjait osztja ki, ezt az abszolút igazságot nem tudja megvédeni emberileg hitelesen a csak részigazságokat képviselő Bónissal szemben“. Annál nagyobb jelentőséget tulajdonít a kritikus a helybeli tanító háttérbe szorult alakjának: „drámája a tényleges igazság drámája“.

A béres fiából eredetileg tanítóvá emelkedett Darvas József (gondoljunk csak a nálunk is jól ismert *Elindult szeptemberben* diákvallomására) szociográfiai felméréseiből már 1942-ben színpadra emelte a népe sorsát osztó, tragikus sorsú Tanítót, s ennek a *Szakadék*-beli hősnek felel ma meg a falujával élő, a mindennapok erényeit és hibáit végigcsináló Vargyas. Míg a funkcionárius nem akarja meglátni az eredmények mögött torlódó hiányokat, vitapartnerre pedig, az Öreg Író, a továbblépést azzal kívánja szolgálni, hogy csak a hiányokat számolja elő, addig — bontja ki a jätékből Szigethy — „a tanítónak az egész falut kell vállalnia, amelyik a valóságban olyan, amilyené mi, emberek tettük“. Darvas drámájában „ha eltolódott hangsúlyokkal is, de felismerhetően és gondolatébresztően“ megfogalmazódik a funkcionáriusok és az értelmiségiek közös felelőssége „a szocializmusért élni akaró tanító emberi sorsáért“.

A Miskolci Nemzeti Színház előadásán a *Kritika* cikkírója szerint éppen a tanítót játszó Némethy Ferenc váltotta ki a legmegrendítőbb sikert.